

Bu yazı, ayak üstü yenilerek yürünüp gidilecek “fast food” gibi şöyle bir okunup geçilecek türden değil. Hızla okuyup geçmek isteyenler arada oldukça ilginç şeylere rastlayacaktır muhakkak; ama keyfini çıkara çıkara yenilen bir yemek gibi okuyanın zaman ayırıp ilgisini toplaması uygun olur diye düşünüyorum.

Suçun iktisadı üzerine çalışmalar, Nobel ödüllü iktisat profesörü Garry Becker’in öncülüğünde başladı; böylece cezanın biçiminin ve ağırlığının ne olması gerektiğinin belirlenmesinde intikam gibi duyguların ötesine geçilip, en çoklaştırma hedefli ussallığın, bilimselliğin yolu açılmış oldu.

Suçun bilimsel olarak düşünülebilmesi için öncelikle nicel olarak ölçülebilecek birşeylerle bağlantılı olarak tanımlanması gerekiyor. Suçun iktisadında bunun yolu suçun neden olduğu zararın topluluğa maliyetinin hesaplanmasından geçiyor. Örneğin bir insanın katlinin topluluğa maliyeti, yaşasaydı kalan ömründe oluşturacağı ekonomik değerle, ölümünden dolayı yakınlarının maddi ve manevi kayıplarının tazmini ve yaşam boyu gelirinin iskonto edilmiş şimdiki değeriyle ölçülebilir. Katilin yakınların kayıplarını tazmin etmesi gelirin yeniden dağılımı sorunudur, birinden diğerine gönenç aktarımıdır, topluluk bakımından toplu gelir gelir ne azalmıştır ne de artmıştır. Ancak cinayetin kurbanının ölümüyle buharlaşan beşeri sermaye ekonomiden tamamen kalmıştır, yok edilmiştir. Suçun maliyetinin hesaplanmasında birincil olarak bu tür ölçülebilir zararlarla başlamak uygundur. Diğer maliyetler olanaklı olduğunca eklenir ya da hesaplanan maliyetle orantılı olduğu varsayımıyla, hesaplanan maliyet tüm maliyetlerin bir endeksi olarak düşünülebilir.

Suçun işlenmemesi sağlanabilirse, caydırıcı olunabilirse işlenmesi durumunda yok olacak değer ekonomide kalacaktır. Caydırıcılık maliyetlidir. Bir adli düzenin kurulup işletilmesini gerektirir. Bunun için kanunların uygulamasını sağlayacak olan kanun dayatıcılarının örgütlenmesi, bunların kullanacakları donanımların sağlanması maliyetlidir. Caydırıcılık için yapılan harcamayla, maliyetiyle cadırıcılık arasında doğru (suç miktarı arasında ters) orantı bulunur. Caydırıcılığın net getirisi, caydırdığı suçun maliyetiyle caydırıcılık için yapılan harcama arasındaki farktır. Davranışsal fonksiyonları tahmin edip, bunları kullanarak

caydırıcılığın net getirisini en çoklaştırıcı, ceza biçim ve ağırlığı; işletilecek adli kurumlara aktarılacak kaynaklar; aktarılan kaynakların adli kurumlar arasında ve adli kurumlar içindeki maliyet kalemlerine hangi oranlarla dağıtılacağı bulunabilir.

* * *

Yanılmıyorsam Washington D.C.'de yol kenarlarına park edilen arabalardan dolayı trafiğin akıcılığını yitirdiği bir dönemde belediye bu "sorun"u çözmek için bir caydırıcılık modeli geliştirdi. Çekici araçlar alınacak, yol kenarına park eden arabalar çekilecekti. "İktisadi çözümlenmesi" de yapılmıştı; çekilen arabalardan çekici araçların maliyetini karşılamak miktarda para alıcaktı. Çekici araçlar alındı. Haber çabuk yayılmıştı. Washington'lular ya toplu taşıma olanaklarını değerlendirdiler ya da arabalarını uygun parklara park ettiler. Kimse arabasını yol kenarına park etmedi.

Belediyenin çekici araçları almasından kimler ne çıkarlar elde etmiştir bilemeyeceğim; saflık edip durumun görüldüğü gibi olduğunu düşündüğümde gözüme bazı çarpıklıklar çarpıyor. Öncelikle ortada böyle bir sorun mu var? Yol kenarına park edildiği zaman insanlar trafik yoğunluğundan yeterince muzdaripseler, arabalarını evde bırakıp başka yöntemlerle kent içinde yolculuk edebilirler. Anlaşıldığı kadarıyla her ne kadar söylenselerde, akıcı trafiğin yol açacağı gönenç artışı bu söylenmelerden yola çıkılarak hesaplanabilecek olandan çok daha azdır.

İkinci çarpıklıkta, "ekonomik çözümlenme"de yatıyor. Bir bakıma park yerinin rantından gelir elde etmeye dayanıyor. Varolan toprak rantını soğurmanın ekonomik etkinliğin yoğunluk ve dağılımına etkisinin olmayacağı ta ekonomi politik dönemlerinden beri düşünüle gelmiştir. Ancak kentsel rantta durum oldukça farklı sonuçlar verir. "İnsanlar belli bir yeri kullanacaklar, onlardan varolan ya da artan rantı soğuracağım" diye düşünen firma ve devletlerin hüsrana uğradığının, mali balonlarla bir süre durumu idare etseler bile nihayetinde ağır bir kriz yaşadıklarının yakın zamanlarda da sayısız örneği vardır. Basit ifadelerle dile getirilen ve "herkesin kolaylıkla anlayabileceği" iktisadi ussallıklar, genellikle

ne iktisadidir ne de ussaldır. Yine de insanları -istediğince ikna edip yönlendirebileceği ayrıntılar olarak görüp- çözümlenmede yok sayarak topluluk gönenci hesapları yapanlar yokumsanamayacak denli çoktur.

* * *

Suçun iktisadıyla ilgili ilginç bir sonuç da, caydırıcılığın bizzat kendisine engel oluşturmasıdır. İyi bir adli düzen kurulduğunda, suç hissedilmeyecek denli azalır ve fiilen yokmuş gibi gözükür. İnsanların doğal iyiliği konusunda gerçekçi olmayan bir iyimserlik büyür. Bu da caydırıcılık için harcanan kaynakların boşa harcandığı hissine yol açar. Caydırıcılığa ayrılan kaynaklar azalmaya başlar. Sonuçta tabii ki suç artar.

Mantık, bana caydırıcılıkla bir çok bakımdan benzerlik taşıdığını düşündürüyor. Mantığa karşı duyulan gereksinim, kesinliğe gereksinim duyulmasındandır. Mantıklı davranıp kesinlik duygusuna kapıldığında insanın kesinliğe, dolayısıyla mantıklı olmaya duyduğu gereksinim azalır.

Düşün ki, mükemmel bir mantık ve buna dayalı olarak mükemmel bir us var; her şeyi mükemmelen kavırıyorsun. Yapılabilecek en iyi şeyi, bir kere belirlersin; bundan sonra hiçbir şeyi düşünmene gerek kalmaz. İlerleme, daha iyisini bulma olanağının kalmadığı mükemmeliyet durumunda, mantığa gerek kalmaz, alışkanlıklar yeterlidir.

Mükemmel us olan bir akıl olanaklı mı değil mi bilemiyoruz. Mükemmel olduğunu varsaydığında seni mahçup etmiyor anlamında mükemmele en çok yaklaşan şey, klasik mantıktır. İnsan, klasik mantığın kesinliğe karşılık geldiğinden emindir. Bu eminlik fiiliyatta kendini sarsılmaz biçimde haklı çıkarmıştır. Mükemmeliyeti sarsan sorun, uygulanmasında çıkar; ya mantıken geçersiz akıl yürütmüşsündür ya da gözlemi anlamlandırmada hata vardır. Birinci durumda sorun mantık değil, mantıksızlıktır. İkinci durumda sorun mantıksızlık olabileceği gibi, gözlemin anlamlandırılmasına aracılık eden dünya görüşünden kaynaklanıyor olabilir.

Mantiğa insanın geçerli bulduğu akıl yürütme kalıpları olarak daha genel bakıldığında insan mantıklı düşündüğünü sanıp mantıksız düşünebileceği için dar anlamıyla bazı mantıksızlıklarda mantığın kapsamı içine girer. Böylece, kendini yanlışlayan cümle (Bknz.[Aklın Kuşku Hali](#) s.30 ve “[Liar Paradox](#)”) ya da istisnai koşullarda tutarsızlığa yol açan tanımları olan kavramların fark edilmeden istisnai koşullarda kullanılması gibi dikkatten kaçan mantığa aykırılıklar, mantığın kapsamı içine alınmaya ve mantığın bir sorunu olarak çözümlenmeye çalışılır.

* * *

Klasik mantık biteviye ilerlemeci bir akla karşılık gelir. Yeni bir kavramın katılması, yeni bir gözlemin anlamlandırılması, eski gözlemlerin yeniden anlamlandırılması gibi yenilikler ya daha önceki yargıları destekler ya yeni yargı olanaklarıyla akli genişletir ya da daha önce yapılmış hataları ortaya çıkarır. Her halükârda, yenilik aklın biteviye olarak ilerlemesine yol açar. Bundan dolayı biteviye mantık (monotonic logic) olarak nitelenir.

Mantiğa geniş anlam veren bir yaklaşım, biteviye mantıkla örtüşmediği için biteviye olmayan mantık (non-monotonical logic) anlayışına yol açar. Biteviye olmayan mantıkta yenilikler eski yargıları değiştirmez, değiştirse bile bu yeni yargıların ileride eski yargılara dönüşmesine engel olmayacaktır. Sonuçlar kesin değildir. Yanlış anlaşılmasın, uygulamada fark edilmemiş sorunlar olabileceğinden dolayı uygulamalarının kesin olmamasından değil bizzat mantıksal akıl yürütme kalıbının bazen şöyle bazen böyle bir sonuca varabileceğinden söz ediyorum.

Biteviye olmayan mantık için kanatlıların uçtuğu ama kanatlı olduğu halde penguenin uçmadığı örnek gösterilir. penguenle karşılaşıldıktan sonra biteviye mantıkla düşünüldüğünde istisnai koşullar dışında kanatlıların uçtuğu ve bunun istisnasının penguen olduğu gibi bir düzeltme yapmak gerekirken biteviye olmayan mantıkla pengüene rastlanması “kanatlıysa uçar” kuramını değiştirmez.

Biteviye olmayan mantık, biteviye mantığın sağladığı mantığın kesinliğinden eminliğin yaygın olduğu koşullarda, hem zımni olarak bu eminlikle yetkilenir, hem de hatayı hata

olarak görmemeyi dayattığından sorumluluk yüklenmez. Bu koşullarda yenilik aklın ilerlemesine yol açmadığından dolayı sürekli gerilemeye karşılık gelme potansiyelini taşır; giderek yenilikle gerileme, gerilemenin ilerleme için beslenen iyilik hissine el koymasına neden olur. Bütün bunlara olanak veren mantık olarak biteviye mantığın kendinin farkına vardırımadan baskın biçimde kabul görmesidir. Biteviye olmayan mantığın benzer bir yaygınlıkla kabulü halinde, yalnızca biteviye olmayan mantığa değil genel olarak mantığa güven sarsılacaktır. Bu da mümkün görünmüyor.

Biteviye olmayan mantığın geliştirilmesi, Washington D.C.'de çekicilerin alınmasına benzer sonuçlar vermiştir? Çekiciler alındıktan sonra, yol kenarlarına park edilmez olmuştur. Trafiğin bir nemze rahatlamasını sağlasa bile bu çok mu isteniyordu? Masrafına ve yok ettiği olanaklara değer miydi? Uzun dönemli olarak bakıldığında trafik zamanla daha da ağırlaşmayacak mı? Şimdilerde yol kenarlarına park eden arabalardan dolayı trafiğin tıkalı olacağını anlaşılmaması bu yollara daha fazla araba gelmesini engellemiyor mu? Bu, trafik yoğunluğunun zaman içinde artış hızını kesen bir etmen değil mi?

Mantık, uygulanmasında çıkan sorunları azaltıcı biçimde ve kullanılabilir yeni mantık kurallarının geliştirilmesi yönünde gelişime açıktır. Biteviye olmayan mantık gibi sapmalar yeni bir mantığın ufkuna doğru ilerleme getirmez, eski mantığın ilerlemesini sağlayan yolda yer yer engel oluşturur, yer yer kestirme geçişler sağlar.